

ILM FAN XABARNOMASI

Ilmiy elektron jurnali

ONA TILI – BOSHLANG‘ICH SINFLARDA O‘QUV PREDMETI

Usmonova Odinaxon Sobirovna

Farg‘ona davlat universiteti o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich sinflarda ona tili o‘qitish tarixi va ona tili boshlang‘ich sinflarda asosiy fanlardan biri ekanligi haqidagi fikr va mulohazalar bildirilgan. Bundan tashqari boshlang‘ich sinf ona tili dasturining tuzilish va mazmuni haqidagi fikrlar tahlil etilgan.

Kalit so‘zlar: yaxlit so‘z metodi, analitik-sintetik ishlar, aqliy faollik, o‘qitishning istiqboli, dastur davlat hujjati, dastur talablari, o‘qitirish xati, dastur qism.

O‘zbek xalqi juda qadim zamonlardayoq ilm-fanga katta e‘tibor bilan qaragan va uni rivojlanishga xarakat qilgan. Ibn Sino, Beruniy, Al-Xorazmiy, Amir Temur, Ulug‘bek va boshqa ko‘plab allomalar ilm-fanni dunyoga tanitganlar. Ilm-ma‘rifatga beqiyos xurmat bilan qaragan xalqimiz qanday qiyinchilik va to‘siqlar bo‘lmasin uz farzanddarini savodli bo‘lshini orzu qilganlar. Farzandlarini yoshligidanoq maktabga o‘qishga berganlar. Maktabdor ustozlalar o‘z usullari va tajribalariga asoslanib bolalarga saboq berganlar. Demak, O‘zbekistonda o‘qitishning o‘ziga xos usullari mavjud bo‘lgan va ular rivojlanib borgan. Bu jarayon silliq kechgani yo‘q. Ba‘zi xato va kamchnliklarga ham yo‘l qo‘yilgan. Chunonchi, 20-yillarda maktabni rivojlantirishda juda jiddiy xatolarga yo‘l qo‘yildi. Kompleks dasturlarda ona tilini o‘rganish tizimi buzildi: grammatik, orfografik kunikmalarga yetarli ahamiyat berilmadi. Savod o‘rgatishda yaxlit so‘z metodi tilning fonetik xususiyatlariga mos kelmadi, analitik-sintetik ishlarni ta‘minlamadi, po‘xta, to‘g‘ri yozuv masalalari uchun zamin yaratilmadi. Keyinchalik 1931 yil 5 sentyabr «Boshlang‘ich va o‘rta maktab haqidagi, 25 avgust 1932 yil «Boshlang‘ich va o‘rta maktab o‘quv dasturlari rejimi haqida»gi qarorlar yuqoridagi kabi yo‘l qo‘yilgan xato va kamchiliklarni bartaraf qilishda va o‘quv mashg‘ulotlari tizimini ishlab chiqishda maktabga va o‘qituvchilarga yordam berdi. Tezlik bilan savod o‘rgatishda analitik-sintetik tovush metodi qayta tiklandi. Grammatik, orfografik materiallarni izchil o‘rgatishga, o‘quvchilarning har tomonlama savodli bo‘lib, madaniy nutqini egallashlariga katta ahamiyat berila boshlandi. O‘quvchilar va o‘qituvchining o‘quv mehnatni tashkil etishning asosiy shakli bo‘lgan dars metodikasi muvaffaqiyatli ishlana boshlandi.

50-90- yillar mobaynida boshlang‘ich sinflarda ona tili o‘qitish metodikasi sohasida anchagina qo‘llanmalar yaratildi. Bu yillar mobaynida ona tili o‘qitish metodikasi fan sifatida rivojlana boshladi, umumiy pedagogik, didaktik va psixologik xarakterdagi ilmiy tekshirishlarning natijalari ona tili o‘qitish metodikasini takomillashtirish va yangi metodika yaratishga imkon berdi. O‘zbek tilshunosligi sohasidagi muvaffaqiyatlar xam tilni o‘zlashtirish jarayoniga va metodikaning rivojlanishiga jiddiy yordam berdi. Xuddi shuningdek, bu fanning rivojlanishiga o‘quvchilarning ommaviy ish tajribalarini o‘rganish, umumlashtirish katta ijobiy ta‘sir ko‘rsatdi. O‘sha davrdagi jurnallarda o‘nlab metodik maqolalar bosilib chiqdi.

1955 yildan boshlab pedagogika institutlari boshida boshlang‘ich ta‘lim o‘qituvchilari tayyorlaydigan fakultetlar ochila boshlandi. Bu ham ona tili o‘qitish metodikasining o‘sishiga ijobiy ta‘sir ko‘rsatadi, ya‘ni boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining umumiy va maxsus tayyorgarlik

darajasi o'sadi. Institut qoshidagi kafedralarda ishlovchi ilmiy xodimlar metodik masalalarni chuqur, ilmiy asosda hal qilishga yordam beradilar.

Mustaqillikning dastlabki yillaridayok ona tili o'qitishga katta ahamiyat berila boshladi. Bunda 1989 yil 21 oktyabrda qabul qilingan «O'zbek tiliga davlat maqomi berilishi» aloxida ta'lim sohasidagi bu o'zgarishlar ona tili o'qitish metodikasida ham bir qator imkoniyatlarni yuzaga keltirdi. Bu yangiliklardan ko'plari ommaviy maktablarda amalga oshirilmogda, ba'zilari hozircha sinovdan o'tkazilmogda. Sinov davrida, birinchidan, o'quvchiga, uning darsdagi va darsdan tashqari vaqtdagi o'quv mehnatiga, u duch kelayotgan qiyinchiliklarga, uning ko'nikma faoliyat, malakalarini va rivojlanish qonuniyatlarini o'rganish metodikasiga ko'proq ahamiyat berilmogda o'qituvchi mehnati haqidagi fanga o'qituvchi va o'quvchi mehnati haqidagi fanga aylantirilmogda. Ikkinchidan, ta'lim jarayonida bolaning fikrlash qobiliyatini o'stirish, mustaqilligini va o'quv ishlari jarayonidagi aqliy faoligini oshirish vazifalari hal qilinmogda. Uchinchidan, mavjud ta'lim tizimidagi tekshirishlar bilan bir qatorda o'qitishning istiqboli haqidagi vazifalarni xal qilish maqsadida ham tekshirishlar olib borilmogda. Shunday qilib, fan sifatida ona tili o'qitish metodikasining o'z predmeti, vazifasi, nazariy va ilmiy sohasi bo'lib, bir qator fanlar o'rtasida uning ma'lum o'rni bor. Bu fan xam boshqa fanlar kabi rivojlanib, taraqiy etib bormogda,

Til fikrni shakllantirish va bayon qilish, taassurot, his, kechinmalarni ifodalashda muhim o'rin tutadi. Til jamiyat a'zolarining bir-biri bilan o'zaro aloqasi uchun xizmat qiladigan vositadir. Bu vosita qanchalik takomillashsa, fikr shunchalk aniq, ta'sirchan ifodalanadi. Maktabda ona tilini chuqur o'rganish zarurati tilning mana shu asosiy vazifalaridan kelab chiqadi.

K.D-Ushinskiy boshlanig'ich maktab o'quv predmetlari tizimida ona tiliga katta ahamiyat berib, uni markaziy va yetakchi predmet hisoblaydi. «Ajoyib o'qituvchi bo'lgan ona tili bolaga ko'p narsani o'rgatadi,.. Bola ikki - uch yil ichida shuncha ko'p narsani o'rgatadi. Bola ikki – uch yil ichida shuncha ko'p narsa o'rganadiki, ko'p narsa bilib oladiki, 20 yil kun bilan metodik jihatdan juda to'g'ri o'qiganda ham uning yarmicha o'rgana olmaydi, Ona tilini ulug' pedagogligi xam ana shundadir», deydi. Shuning uchun ham boshlang'ich sinflarda ona tilini o'rganishga katta ahamiyat beriladi.

Ona tili - nutq o'qish va yozish sohasidagi ko'nikma va malakalar o'quvchilar o'quv mehnatining zaruriy sharti va vositasi hisoblanadi . Bola o'qish ko'nikmalarini egallash bilan, birinchi navbatda o'z ona tilini o'rganishi zarur. Chunki ona tili bilimdonlikning , aql -idroknig kalitidir. Ona tili boshqa fanlarni vositasi hamdir, jamiyat tarixi ham, tabiiy fanlar ham ona tili yordamida o'rganiladi. Demak, ona tili bolaning umumiy kamol topishida xam, bilim va mehnatga havasini uyg'otishda ham alohida rol o'ynaydi.Til muhim tarbiya vositasidir. Badiiy adabiyotlarni, gazeta, jurnallarni o'qigan bola o'zida eng yaxshi hislatlarni tarbiyalab boradi. Muomala madaniyatini egallaydi. Ona tili boshlang'ich sinfda asosiy o'rinni egallar ekan, har bir o'quvchida ona tiliga qiziqish va muhabbatni tarbiyalash zarur.

Boshlang'ich sinflarda ona tili mashg'ulotlari turi va mazmuni quyidagilarni o'z ichiga oladi:

1.O'qish, yozuv, grammatik materialni o'rganish, kuzatishlar hamda o'quvchilarning ijtimoiy fazilatlar bilan bog'liq holda, ularning og'zaki va yozma nutqini o'stirish.

2. Birinchi sinfga kelgan bolalarga savod o'rgatish, ya'ni ularni elementar o'qish va yozishga o'rgatish, bu ko'nikmalarni malakaga aylantirsh.

3. Adabiy til normalarini, ya'ni imloviy va punktuatsion savodli yozuvni, orfoepik to'g'ri talaffuzni o'rganish nutq va uslubiy elementlarni egallash.

4. Grammatika, fonetika, leksikadan nazariy materiallarni o'rganish, tildan tushunchalarini shakllantirish.

5. O'quvchilarni o'qish va grammatika darslari orqali badiiy, ilmiy-ommabop va boshqa adabiyotlar namunasi bilan tanishtirish, ularda tabiiy asarni idrok etish ko'nikmasini hosil qilish.

Bu vazifalarning hammasini boshlang'ich sinflarda ona tili predmeti hal etadi va boshlang'ich sinflar ona tili dasturida aks etadi.

Dastur davlat xujjati bo'lib, unda o'quv predmetining mazmuni va hajmini, shuningdek, shu predmetdan bilim, ko'nikma va malakalar darajasiga qo'yilgan asosiy talablarni belgilaydigan bo'ladi. Dastur talablarini o'qituvchi va o'quvchilar bajarishlari shart, uni kengaytirish va qisqartirishga yo'l qo'yilmaydi.

Boshlang'ich sinflarnig ona tili dasturi ikki qismdan iborat:

1. Uqtirish xati.

2. Asosiy qismi.

Uqtirish xatida ona tili predmetining tutgan o'rni, uning vazafalari ko'rsatili, metodik yo'l-yo'riqlar beriladi. Dasturning asosiy qismi 4 bo'lim, u har bir sinfda o'quvchilar o'zlashtirishi lozim bo'lgan bilim va ko'nikmalar ko'rsatilgan. Dasturning bo'limlari: xat - savod o'rgatish va o'stirish «O'qish va nutq o'stirish», «Grammatika, imlo va nutq o'stirish» dan iborat. Har bir bo'lim bir necha qismlardan iborat. Masalan, «O'qish va nutq o'stirish» bo'limi, «Sinfda o'qish» va «Sinfdan tashqari o'qish» ni sinfda o'qish o'z navbatida «O'qish mavzularini», «O'qish ko'nikmalarini», «Matn ustida ishlash» qismlarini o'z ichiga oladi va hokazolar.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Abdullayeva K. va boshqalar "Savod o'rgatish darslari" T., "O'qituvchi" 1996 yil
2. Gapparova T., Shodmonov E., Eshturdiyeva G.I., "Alifbe"; "Savod"; "Ona tili" T., "O'qituvchi" 1999 yil
3. Safarova R. va boshqalar "Alifbe" T., 2006 yil
4. G'ulomova M. "Yozuv daftari" T., 2006 yil
5. Abdullayeva K. va boshqalar "Ona tili" T., "O'qituvchi" 1999 yil
6. Umarova M. "O'qish kitobi" 3- sinf uchun T.,
7. "O'qituvchi" 1999 yil
8. Shojalilova A. va boshqalar "O'qituvchi" 1999 yil
9. Qosimova K. va boshqalar "Ona tili" 2- sinf uchun T., "O'qituvchi" 1997 yil